

Grzegorz Jasiński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2733-6527>

Próba rozbicia wyznania Świadków Jehowy w 1950 roku na przykładzie województwa olsztyńskiego

Streszczenie: Praca stanowi kontynuację badań poświęconych działaniom władz politycznych i aparatu przymusu zmierzającym do likwidacji wyznania Świadków Jehowy na terenie Polski w 1950 r. („Akcja J”). Skupiłem się w niej na opisie wydarzeń rozgrywających się na terenie województwa olsztyńskiego. Początkowe zatrzymania, dokonane w czerwcu 1950 r. na polecenie Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, objęły osoby sprawujące funkcje kierownicze w wyznaniu oraz mające kontakt z wcześniej aresztowanymi reprezentantami Rady Głównej Wyznania Świadków Jehowy w Polsce. Brutalnie prowadzone przesłuchania wymusiły na kilku osobach przyznanie się do szpiegostwa na rzecz Stanów Zjednoczonych Ameryki, co rozszerzyło krąg represjonowanych. Z kolei oddanie przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego wolnej ręki swoim wojewódzkim i powiatowym strukturom spowodowało, że pragnący wykazać się przed zwierzchnikami funkcjonariusze zaczęli aresztować znanych im Świadków Jehowy, tylko z powodu samej przynależności do wyznania. W sumie na terenie województwa, wśród liczącej ok. 1000 osób społeczności Świadków Jehowy aresztowano od czerwca do końca grudnia ponad 100 osób, wobec blisko 20 osób wszczęto postępowania sądowe. W artykule nie poruszam, także z uwagi na rozpiętość zagadnienia, kwestii następstw „Akcji J”: procesów, wyroków, rozmaitych decyzji administracyjnych, prób pozyskania współpracowników spośród zatrzymanych czy zmuszania ich do złożenia deklaracji o zerwaniu z wyznaniem.

Słowa kluczowe: Świadkowie Jehowy, mniejszości wyznaniowe, Polska, województwo olsztyńskie, Warmia i Mazury, 1950, represje

Jeden z wcześniejszych artykułów poświęciłem działaniom władz politycznych i aparatu przymusu zmierzającym do likwidacji wyznania Świadków Jehowy¹ na tere-

---

¹ Obecnie polski oddział wyznania zarejestrowany jest pod nazwą Związek Wyznania Świadków Jehowy w Polsce, skrócone zasady wiary zob. *Świadkowie Jehowy*, w: *Ekumeniczny leksykon Kościołów i Wspólnot religijnych województwa warmińsko-mazurskiego*, red. W. Nowak, Olsztyn 1999, s. 153–162.

nie całej Polski. Skupiłem się w nim, poza odniesieniem się do sytuacji w całym bloku krajów Europy Wschodniej (odbyta w lutym 1949 r. konferencja Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych, dająca sygnał do działań przeciwko Kościołom i wyznaniom), na opisie przygotowań do rozbicia wyznania, kryteriach, według których wyznaczano osoby do aresztowań, ustaleniu ich liczby. W czerwcu 1950 r. dokonano licznych aresztowań, które kontynuowano w następnych miesiącach (nazwano to „Akcją J”). W sumie, do końca grudnia 1950 r. w więzieniach znalazło się ok. 2500–3000 Świadków Jehowy, ponad 300 z nich wytoczono procesy, pozostałych stopniowo zwalniano, żądając zerwania z wyznaniem. „Akcja J” kosztowała życie co najmniej kilkunastu osób. Wyznanie Świadków Jehowy zostało formalnie zdelegalizowane 2 lipca 1950 r.²

Obecnie chciałbym przedstawić przebieg tego wydarzenia w wersji regionalnej, skupiając się na wydarzeniach, które miały miejsca na terenie województwa olsztyńskiego. I choć represje wobec Świadków Jehowy żyjących na obszarze województwa olsztyńskiego były następstwem działań podjętych centralnie przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, wypełniającego postawione mu zadanie przez władze polityczne, aby nie powtarzać poruszonych już wcześniej wątków, które doprowadziły do decyzji o rozbiciu wyznania, chciałbym odesłać Czytelników do wspomnianego już artykułu. Przypominę tylko, że Świadkowie, ze względu na aktywność misyjną, zasadę neutralności wobec państwa, wyrażającą się nieangażowaniem w jego struktury i odmawianiem udziału w tych jego poczynaniach, które uznawali za niezgodne z prawem Bożym, i w końcu, z uwagi na główną siedzibę mieszczącą się w Stanach Zjednoczonych Ameryki, już od 1946 r. byli uważani za potencjalne źródło niepokoju społecznych. Od 1948 r. władze państwowe zaczęły widzieć w nich także zagrożenie dla ustroju komunistycznego i środowisko prowadzące działalność szpiegowską na rzecz krajów zachodnich. Idąc za przykładem Czechosłowacji (delegalizacja 4 kwietnia 1949 r.), na przełomie 1949 i 1950 r. postanowiono o zlikwidowaniu wyznania. Przygotowania do tego kroku, na szczeblu centralnym, trwały od marca 1950 r.³

Praca dotyczy przygotowania i przebiegu aresztowań, kryteriów, według jakich to nastąpiło. Nie poruszam tutaj, także z uwagi na rozpiętość zagadnienia, kwestii następstw: procesów, wyroków, rozmaitych decyzji administracyjnych, prób pozyskania współpracowników spośród zatrzymanych czy zmuszania ich do złożenia deklaracji o zerwaniu z wyznaniem.

² G. Jasiński, *Próba likwidacji wyznania Świadków Jehowy w Polsce w drugiej połowie 1950 roku. Zarys zagadnienia*, „Echa Przeszłości”, 2020, t. XXI/2, s. 311–342, tam także podstawowa literatura.

³ Ibidem, s. 321–330; także: R. Michalak, *Polityka wyznaniowa państwa polskiego wobec mniejszości religijnych w latach 1945–1989*, Zielona Góra 2014, s. 135–140; W. Kaszewski, *Wierni Jehowie. Dzieje Świadków Jehowy w regionie łódzkim*, Wrocław 2011, s. 88–106; W. Słupina, *Prześladowania i represje Świadków Jehowy w Polsce w latach 1939–1945 oraz 1950–1989*, w: „Najodważniejsi byli zawsze Świadkowie Jehowy”. *Prześladowania i sprzeciw Świadków Jehowy w okresie reżimu hitlerowskiego*, red. H. Hesse, Wrocław 2010, s. 207–245.

Pojawienie się Świadków Jehowy na terenie województwa olsztyńskiego wynikało zarówno z naturalnych, jak i przymusowych procesów osadniczych. Społeczność ta składała się z trzech grupy wyznawców: polskich osadników, Ukraińców z akcji wysiedleńczej „Wisła” oraz przedstawicieli ludności miejscowej, zgodnie ze sobą współpracujących. Podobnie jak i w innych częściach Polski, zwłaszcza od 1947 r., poddawano ich obserwacji i działaniom represyjnym ze strony władz administracyjnych i władz bezpieczeństwa jako „wyznanie amerykańskie”. Często spotykali się także z wrogim nastawieniem mieszkańców województwa oraz duchowieństwa katolickiego i reprezentantów Kościołów protestanckich. Nawiększe skupiska Świadków istniały w samym Olsztynie, gdzie w 1947 r. zbudowano dom modlitwy (Sala Królestwa) dla około 100 osób⁴, w Klimach (pow. suski⁵), w powiecie braniewskim (Kłębowo, Runowo, głównie ludność ukraińska), w Mostkowie (pow. ostródzki), w Kętrzynie (grupa polsko-niemiecka), Giżycku, Mrągowie i Piszcu (o podobnym składzie narodowościowym). Istniały także mniejsze, najczęściej kilku- lub kilkunastoosobowe zbory, porozrzucane po całym województwie⁶.

Gdy w 1947 r. centrala w Łodzi przystąpiła do reorganizacji struktury terytorialnej wyznania, dotychczasowy podział Polski na 14 stref (woj. olsztyńskie należało do strefy warszawskiej) zastąpiono rozdziałem na trzy obwody, te zaś składały się z okręgów. Olsztyńskie znalazło się w ramach obwodu trzeciego (Wschodniego), obejmującego województwa białostockie, olsztyńskie (przez pewien czas bez powiatów braniewskiego i pasłęckiego, które włączono do obwodu drugiego – Centralnego), lubelskie, rzeszowskie, kieleckie i krakowskie (podobnie jak w przypadku województwa olsztyńskiego, niektóre z powiatów z pozostałych województw przyporządkowano innym okręgom)⁷. Natomiast województwo olsztyńskie podzielono na dwa okręgi – nr 27 i 27a (ten ostatni obejmował wschodnie obszary województwa olsztyńskiego i powiat kolneński z białostockiego). Każdy z okręgów składał się z około 10 zborów, skupiających najczęściej od kilku do kilkunastu wiernych (w owym czasie maksymalnie do 25). Początkowo okręg 27 nadzorowany był z Łodzi przez Stanisława Wasiluka, w październiku 1949 r. Rada Główna w Łodzi mianowała sługą (kierownikiem) okręgu nr 27 Tadeusza Wincenciuka⁸,

⁴ Był to jedyny osobny budynek, pozostałe sale mieściły się w prywatnych domach i mieszkaniach, Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), 196/516⁶, k. 154, Wykaz kościołów i obiektów kościelnych należących do wyznania Zrzeszenia Świadków Jehowy na terenie miasta Olsztyna [1948].

⁵ W 1959 r. zmieniono nazwę na ilawski, ale już od końca w lat czterdziestych używano także tej nazwy.

⁶ Szerzej na temat okoliczności powstania społeczności Świadków Jehowy w woj. olsztyńskim, zob. G. Jasiński, *Wyznanie Świadków Jehowy na Warmii i Mazurach po drugiej wojnie światowej (do 1950 roku)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW), 2019, nr 2, s. 243–283.

⁷ S. Wypych, *Świadkowie Jehowy*, Warszawa 1966, s. 27 (maszynopis, tekst opracowany przez pracownika służby bezpieczeństwa).

⁸ Urodzony w 1918 r., członek wyznania od 1942 r., pracował w gospodarstwie rodziców w Nowej Wsi (pow. Sokółów Podlaski) i czasowo w sklepie w Warszawie. Po wojnie kierował grupą wiernych w powiecie sokołowskim. Dwukrotnie pobity przez „bandę”, stracił możliwość wykonywania pracy fizycznej. W kwietniu 1947 r., po porozumieniu się z łódzką centralą, przybył do Olsztyna w celu skonsolidowania tamtejszych

dotychczasowego przewodniczącego zboru (sługa grupy) w Olsztynie. Do jego obowiązków należało omawianie spraw wyznaniowych na zebraniach kierowników grup, odbieranie od nich sprawozdań, przyjmowanie dobrowolnych składek i wpływów ze sprzedaży literatury. Miał także nadzorować proces przyjmowania nowych wiernych⁹. Z kolei od sierpnia do listopada (lub grudnia) 1949 r. stanowisko sługi okręgu 27a piastował Wiktor Schnell¹⁰, a po nim od przełomu 1949 i 1950 r. kierownictwo przejął Roman Szczygłowski z Kolna¹¹.

Ponieważ Świadkowie Jehowy na ogół odmawiali ujawniania list wyznawców, dysponują jedynie szacunkowymi danymi co do ich liczebności na terenie województwa olsztyńskiego. I tak na początku 1948 r. władze administracyjne pisały o zaledwie 100 członkach wyznania, z których połowa mieszkała w Olsztynie, ale w dokumencie z tego samego roku (brak dokładnej daty) w województwie odnotowano już 304 wiernych, jednak rejestr z 1948 r. nie był kompletny, na pewno w tym czasie w powiecie mrągowskim przebywało ich kilkunastu, może nawet kilkudziesięciu. Grupy Świadków żyły także w powiatach szczycieńskim¹² i nidzickim. Inny wykaz z tego roku, sporządzony przez Urząd Wojewódzki w Olsztynie, przyniósł już imienną listę 58 osób z powiatu braniewskiego¹³. Tak więc w 1948 r. liczba wyznawców była wyższa zapewne o co najmniej jedną czwartą od tej podanej przez urząd. Natomiast w 1949 r. w należącym do województwa białostockiego powiecie ełckim doliczono się pięciu Świadków Jehowy, jednak szybko okazało się, że i ta liczba była zaniżona, z kolei prawdopodobnie nie występowali oni wówczas w powiatach oleckim i gołdapskim¹⁴.

wyznawców, zob. B. Łukaszewicz, *Represjonowani na Warmii i Mazurach 1945–1956. Materiały biograficzne*, Olsztyn 2013, s. 516–519.

⁹ Instytut Pamięci Narodowej, Białystok (dalej: IPN Bi), 0090/585/1, s. 7–8, Protokół z przesłuchania Tadeusza Wincenciuka, 21 VI 1950; IPN Bi, 0090/585/2, s. 43, Protokół z przesłuchania Tadeusza Wincenciuka, b.d. Z uwagi na to, że część materiałów, z których korzystano przy opracowaniu artykułu nie posiada numeracji kart, a dostępna jest jedynie w formie zdigitalizowanej, jako oznaczenie strony (s.) wpisywano numer wskazany przez program Adobe Rider, służący do przeglądania dokumentów. W przypadku pozostałych dokumentów posługiwano się tradycyjnym opisem, używając pojęcia karty (k.) lub jej braku (b.k.).

¹⁰ Wiktor Schnell, ur. w 1916 r., do wyznania wstąpił przed 1939 r. Aresztowany na początku wojny, przebywał w obozach w Oświęcimiu i Gross Rosen, od 1945 r. pracował w siedzibie zarządu jako tłumacz z języka angielskiego i korektor. W l. 1948–1950 był członkiem Rady Głównej Wyznania Świadków Jehowy posiadającej swoją siedzibę w Łodzi (po 1945 r. Świadkowie w Polsce kierowani byli przez Radę Główną, składającą się z 15 członków, z której wyłaniany był siedmioosobowy Zarząd Główny. Radzie Głównej podlegały zbory, każdy z nich miał wybierany zarząd, składający się przynajmniej z trzech członków); na początku 1950 r. odszedł z rady, wyjechał do Bydgoszczy, gdzie został pionierem, Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania, Warszawa (dalej: IPN BU), 01283/1432, cz. 1, s. 250, Protokół z przesłuchania Wilhelma Scheidera, Warszawa 26 IV 1950.

¹¹ IPN Bi, 0090/585/1, s. 16, Protokół z przesłuchania Tadeusza Wincenciuka, 25 VI 1950.

¹² W 1949 r. miejscowy urząd bezpieczeństwa określił ich liczebność na około 50 osób, IPN Bi, 084/188, k. 218, Sprawozdanie Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: PUBP) w Szczytnie za 18 VIII–9 IX 1949.

¹³ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), 391/302, k. 61–63, Wykaz członków Stowarzyszenia Świadków Jehowy w powiecie Braniewo [1948].

¹⁴ AAN, 196/516^a, k. 25, Wojewoda olsztyński do Ministerstwa Ziem Odzyskanych (dalej: MZO), 10 I 1948; AAN, 196/516^b, k. 154, Wykaz kościołów i obiektów kościelnych należących do wyznania Zrzeszenia Świadków Jehowy na terenie miasta Olsztyna [1948]; IPN Bi, 045/1238, k. 188, Sprawozdanie PUBP w Ełku za

Dane z 1950 r., gdy urząd bezpieczeństwa przygotowywał akcję rozbicia wyznania Świadków Jehowy, są dokładniejsze. Tak przedstawiała się opracowana wtedy tabela, nieuwzględniająca powiatu pasłęckiego oraz włączonego 6 lipca 1950 r. do województwa olsztyńskiego powiatu działdowskiego.

Tabela 1. Świadkowie Jehowy w województwie olsztyńskim (1950)

Powiaty	Liczba grup	Liczba aktywnych (ustalonych)	Ogółem (w przybliżeniu)
Bartoszyce	1	5	5
Biskupiec	1	10	15
Braniewo	5	40	120
Giżycko	1	25	35
Górowo	1	5	10
Iława	2	70	75
Kętrzyn	2	35	70
Lidzbark	6	60	200
Morąg	2	30	45
Mrągowo	2	55	125
Nidzica	1	–	30
Olsztyn, miasto	1	35	60
Olsztyn, powiat	3	15	60
Ostróda	4	50	200
Pisz	3	10	30
Szczytno	3	10	30
Węgorzewo	1	15	20
Razem	39	470	1130

Źródło: Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania (Warszawa), 01283/1443, s. 111, Województwo Olsztyn. Schemat rozmieszczenia św. Jehowy wg powiatów, 11 VI 1950.

Z kolei inne zestawienie, sporządzone także w ramach przygotowań do „Akcji J”, ujmowało tylko osoby aktywne („członków, którzy posiadają legitymacje tzw. głośniciele”). Znalaziono ich wtedy 416, choć dodano, że razem z „sympatykami”, Świadków na terenie województwa jest ok. 560, a więc niemal o połowę mniej, niż podano w dokumencie z 11 czerwca 1950 (tabela 1). Należy zauważyć, że brak tutaj powiatów: bartoszyckiego, górowskiego, nidzickiego i szczyckiego (zob. tabela 2).

lipiec 1947; Archiwum Państwowe w Białymstoku, UWB/258, k. 1, Starosta elcki do wojewody białostockiego, 4 IV 1949; Archiwum Państwowe w Elku, 130/25, k. 9, Protokół podpisany przez Świadka Jehowy Henryka Rogińskiego w Elku, 21 III 1949.

Tabela 2. Liczba aktywnych Świadków Jehowy (głosicieli) w województwie olsztyńskim (czerwiec 1950 r.)

Powiat	Liczba głosicieli	Uwagi
Braniewo	57	Element rekrutuje się z akcji „W”
Giżycko	17	
Iława	58	
Kętrzyn	27	
Lidzbark	57	
Morąg	12	
Mrągowo	41	Najwięcej wśród autochtonów
Olsztyn, miasto	33	
Olsztyn, powiat	8	
Ostróda	48	
Pasłęk	10	
Pisz	11	
Węgorzewo	37	Największe skupisko przy granicy z ZSRR
Razem	416	

Źródło: Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania (Warszawa), 01283/1451, s. 218–225, Plan przedsięwzięć operacyjnych akcji „J”, 7 VII 1950.

Naturalnie „Akcja J” w województwie olsztyńskim – o czym wspominałem – była pochodną ustaleń ogólnych i częścią działań ogólnopolskich. Nie posiadam inicjującego ją dokumentu. Niemniej, przygotowania do rozprawy ze Świadkami Jehowy w województwie olsztyńskim dają się wyraźnie zauważyć w maju 1950 r., gdy typowano osoby do ewentualnego zatrzymania. Naturalnie wskazano sługę okręgu Tadeusza Wincenciuka, osoby kierujące poszczególnymi zborami, jedyne pracującego na terenie Mazur i Warmii pioniera specjalnego Friedricha Otto¹⁵. Ale wybrano także i inne aktywne osoby. Np. za jednego z ważniejszych „agitatorów” w powiecie mrągowym uznano Bolesława Kozikowskiego z Mrągorowa, którego obwiniano o to, że za jego przyczyną wiele osób, w tym Mazurów, nie podpisało apelu sztokholmskiego (zwanym także apelem pokoju), propagandowej akcji prowadzonej od 16 kwietnia do 18 maja 1950 r., służącej popieraniu politycznej inicjatywy ZSRR, a także będącej testem sprawności aparatu władzy:

¹⁵ Urodzony w 1898 r., gdańszczanin, członek wyznania od 1926 r., pionier w Gdańsku i w Królewcu, aresztowany w 1934 r. i wydalony z Niemiec, potem pracownik biura Świadków Jehowy w Łodzi, aresztowany w 1945 r. przez NKWD, zesłany do ZSRR, gdzie pracował w kopalni, zwolniony po upływie roku, mieszkał w Mrągorowie i w Giżycku, B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 347–348. – Pionier: członek wyznania zajmujący się w większym, kilkudziesięciogodzinnym w skali miesiąca, wymiarze czasowym pracą misyjną, natomiast pionierzy specjalni byli już pracownikami etatowymi, w 1950 r. w Polsce było ich 23, IPN BU, 01283/1464, s. 433–440, Wykaz pionierów ogólnych sekty Św. Jehowy wg obwodów w lipcu 1950 r.

zarówno organów przymusu, jak i samej partii oraz jej przybudówek, zwłaszcza młodzieżowych¹⁶. Starano się „ująć w spisy” wszystkich Świadków Jehowy na terenie województwa, co zresztą się nie udało, ale efektem czego były zaprezentowane wyżej zestawienia. Wytypowanych poddano obserwacji, sprawdzano ich znajomych, chciano ustalić, z kim spotykali się wcześniej, nawet w latach 1948–1949. Współpracowały przy tym wojewódzki referat do spraw wyznań przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie (w tym przypadku niezbyt efektywnie, gdyż instytucja Urzędu do spraw Wyznań i jej komórek terenowych była dopiero w budowie¹⁷), Powiatowe Rady Narodowe i lokalne urzędy bezpieczeństwa¹⁸.

Ustalono, że z „centralą” w Łodzi kontaktuje się bądź czyniło to w niedalekiej przeszłości 47 osób z województwa olsztyńskiego. Jak w całej Polsce sprządzono, zresztą bardzo krótką, bo zawierającą jedynie pięć nazwisk, listę osób „na państwowych placówkach” i naturalnie wykaz tych, „na których są materiały”, tutaj na razie pojawiły się cztery nazwiska¹⁹.

Ale o losie wielu osób zadecydowały dwie, zresztą powiązane z sobą sprawy. Pierwsza to krótki pobyt w województwie olsztyńskim Amerykanów polskiego pochodzenia Paula Muchaluka i Stefana Behunika. Byli absolwentami kursów w szkole Gilead w South Lansing w stanie Nowy Jork (kursy półroczne, przygotowujące do pracy na szczególnie trudnych terenach). Określani przez Świadków jako misjonarze, pojawili się na zaproszenie władz polskiego oddziału, w celu reorganizacji ogólnopolskiej struktury, którą sprawnie przeprowadzili, nauki wprowadzenia oraz działań misyjnych. W ciągu ponad dwuletniego pobytu w Polsce, razem lub osobno odbyli kilkadziesiąt podróży, wizytując poszczególne zbory, organizując krajowe i lokalne konwencje. Od 1948 r. mieli już kłopoty z przedłużeniem wiz, ostatecznie w lipcu 1949 r. zmuszono ich do opuszcze-

¹⁶ IPN Bi, 084/398, k. 235, Sprawozdanie z pracy referatu V PUBP w Mrągowie za maj 1950: „Przewodniczący sekty Jehowych Bączek Aleksander i Kozikowski Bolesław nie tylko, że nie podpisali, byli wrogo ustosunkowani, twierdzili, że Chrystus głosi słowo »Pokój« i w żaden sposób nie dali się przekonać. Tak samo i większa część członków Jehowych nie podpisała i wszyscy to samo mówili”, APO, 444/WdsW/133, k. 399, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (dalej: PPRN) w Mrągowie do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej: PWRN) w Olsztynie, 10 VII 1950. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie twierdził, że na 488 znanych mu „aktywnych” Świadków apelu nie podpisało 350 (ok. 72%), IPN BU, 01283/1451, s. 173, Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: WUBP) w Olsztynie do naczelnika wydziału III departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: MBP), 10 VI 1950.

¹⁷ Na temat zadań i kompetencji Urzędu do spraw Wyznań zob. R. Michalak, op. cit., s. 38–73, tam dalsza literatura.

¹⁸ APO, 444/18/1, k. 184, PPRN w Giżycku do PWRN w Olsztynie, 4 VII 1950.

¹⁹ IPN BU, 01283/1443, s. 132, Woj. Olsztyn. Świadkowie Jehowy zatrudnieni na państwowych placówkach 1950; IPN BU, 01283/1451, s. 173–176, WUBP w Olsztynie do naczelnika wydziału III departamentu V MBP, 10 VI 1950.

nia Polski²⁰. Już w 1949 r., bez podania dowodów, sugerowano prowadzenie przez Paula Muchaluka i Stefana Behunika przygotowań do organizacji siatki szpiegowskiej, skrupulatnie rejestrując osoby, z którymi się spotykali w czasie podróży. W sumie w opinii służby bezpieczeństwa to oni mieli stać za kierownictwem Świadków Jehowy w Polsce, które posłusznie wypełniało wskazane przez nich zadania²¹.

Paul Muchaluk przyjechał do Olsztyna w grudniu 1947 r., choć była to tylko przesiadka w drodze na wschód Polski, odbył wtedy rozmowę z Tadeuszem Wincenciukiem, zjechał także do Pizy, gdzie spotkał się z kilkoma Świadkami²². Z kolei Stefan Behunik był w Olsztynie w 1948 r., spędził tutaj co najmniej dwa dni, nocując u jednego ze Świadków – Jerzego Kobrysa (vel Kardyszewskiego)²³.

Natomiast druga sprawa powiązana była z osobą Wiktora Schnella. Był on, o czym wspominałem, krótkotrwałym sługą obwodu 27a, miał kontakty z większością sług grup, współorganizował wraz z Tadeuszem Wincenciukiem szkolenia dla kierowników grup z okręgów 27 i 27a, był również organizatorem konwencji Świadków Jehowy w Pizy, planowanej na czerwiec 1949 r., do odbycia której nie dopuściła jednak milicja²⁴. Został aresztowany już 21 kwietnia 1950 r. w trakcie najścia na Biuro Oddziału Wyznania Świadków Jehowy w Łodzi. Jako powód podano podejrzenie o szpiegostwo na rzecz Stanów Zjednoczonych Ameryki i zatrzymano obecnych, w tym przewodniczącego Zarządu Głównego Edwarda Kwiatosza i jego zastępcę Wilhelma Scheidera²⁵. Jednak po kilku dniach część zatrzymanych zwolniono, natomiast w aresztach zostało czterech członków zarządu, w tym przewodniczący Kwiatosz i Scheider oraz Wiktor Schnell. Zatrzymanych poddano brutalnym przesłuchaniom, w trakcie których wydobyto od nich szereg informacji na temat struktury wyznania. Od samego początku padały także zarzuty o prowadzenie działalności szpiegowskiej. Wiktor Schnell, torturowany, szybko załamał się i podpisał przygotowane zeznania o istnieniu wśród Świadków Jehowy siatki szpiegowskiej i własnego w niej udziału. Ponieważ był wieloletnim członkiem Zarządu Głównego, liczba wymienionych przez niego osób była wysoka, potwierdził też wersję o działalności wywiadowczej Paula Muchaluka i Stefana Behunika. I choć niemal na-

²⁰ IPN BU, 01283/1433, s. 96, Protokół z przesłuchania Haralda Abta, 23 IV 1950; s. 128–136, Protokół z przesłuchania Haralda Abta, 15 VII 1950; IPN BU, 01283/1441, s. 231, Karta informacyjna dotycząca Paula Muchaluka, 19 IV 1949; s. 233, Karta informacyjna dotycząca Stefana Behunika, 19 IV 1950.

²¹ IPN BU, 01283/1441, s. 239, Notatka służbowa. O działalności Sekty „Świadków Jehowy” na terenie Polski, 10 VIII 1949.

²² IPN Bi, 0090/562/1, s. 88–90, Protokół z przesłuchania Czesława Stankiewicza, 26 X 1950.

²³ Urodzony w 1917 r. jako Kobrysa, członek PSL, nielegalnie zmienił nazwisko, członek wyznania od 1947, pracownik Izby Skarbowej w Olsztynie, B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 235–236; idem, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie 1946–1955. Szkice do monografii*, Olsztyn 2000, s. 88–89.

²⁴ G. Jasiński, *Wyznanie*, s. 253–255.

²⁵ IPN BU, 01283/1442, s. 293–317, Plan śledztwa w sprawach przeciwko członkom sekty św. Jehowy, 31 VIII 1950.

tychmiast, bo już 6 czerwca odwołał swoje zeznania, dla funkcjonariuszy nie miało to znaczenia. Na listę osób przeznaczonych do aresztowania trafili wszyscy, z którymi kontaktowali się Amerykanie, jak i ci, którzy spotykali się z samym Wiktorem Schnelllem. Nie było niczym dziwnym, że w zeznaniach Schnella padły także nazwiska Świadków z województwa olsztyńskiego i białostockiego (okręg 27a). Tym sposobem, w oparciu o listy osób sprawujących różnorodne funkcje, mających (choćby przelotne) kontakty z Paulem Muchalukiem i Stefanem Behunikiem oraz obciążanych przez Wiktora Schnellla, skonstruowano wykazy przeznaczonych do aresztowania. Dodam, że ani Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie, ani jego powiatowe komórki nie miały wpływu na opracowanie tej części listy osób przeznaczonych do aresztowania. Po zakończonej pierwszej części „Akcji J” Olsztyn przyznał, że większość aresztowań nie była rezultatem rozpracowania „przez miejscowych”, a została zlecona przez ministerstwo, a ich słuszność wyniknęła dopiero „po operacyjnym śledztwie”. Lokalnym wkładem było zestawienie nazwisk osób funkcyjnych, zresztą te listy częściowo się ze sobą pokrywały. Dodajmy, że pierwotny wykaz sprzedany przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie zawierał jedynie 12 nazwisk, po interwencji Warszawy został rozszerzony²⁶.

Jak i w przypadku innych województw, przygotowano plan działania:

„I. Przygotowania do akcji »J«, 19–20 VI, do g.19.

1. Zapoznać Szefostwo Urzędu i kierowników Wydziałów z akcją »J«.
2. Wydzielić i poinstruować grupę operacyjną Wydziału V²⁷, udającą się w teren.
3. Instruktaż dla Szefów PUBP o akcji „J”.
4. Ustalić aktualne miejsca przebywania wytypowanych do zdjęcia.
5. Porozumieć się z Wydziałem Śledczym celem przygotowania grupy śledczej.
6. Porozumieć się z terenem o stanie przygotowań do realizacji, 20 VI od godz. 12. Po uzyskaniu raportów z terenu udzielić wskazówek co do ewentualnego rozszerzenia list typowanych do zdjęcia.

II. Realizacja. 20 VI, godz. 22 do 21 VI, godz. 10.

1. Przeprowadzić aresztowania i jednocześnie szczegółowe rewizje.
2. Dokonać wstępnych przesłuchań (życiorysy, kontakty).

III. Śledztwo: 21. VI.

1. Sprowadzić do Olsztyna zatrzymanych w terenie sług obwodów [...].
2. Przesłuchać zatrzymanych na miejscu i w terenie. Cel – uzyskanie dowodów odnośnie agitacji antypaństwowej i powiązania oraz współpracy z siatką szpiegowską. Materiały ze śledztwa w terenie przekazać do WUBP.
3. Wytypować z pośród zatrzymanych do:

²⁶ IPN Bi, 084/95, k. 94, Analiza pracy wydziału V WUBP w Olsztynie za 1 VI–1 XI 1950.

²⁷ Zajmującego się m.in. sprawami wyznań niekatolickich.

- a) werbunków głębokich i sygnalizacyjno-informacyjnych.
- b) osadzenia w obozach pracy.
- c) pociągnięcia do odpowiedzialności za działalność dywersyjno-szpiegowską.
4. Przeprowadzić werbunki (na miejscu i w terenie).
5. Uzyskać sankcje od Wojskowego Prokuratora na wytypowanych zgodnie z pkt. 3b i 3c.
6. Przekazać sprawę »J« do dalszego prowadzenia Wydz. Śledczemu²⁸.

Sama akcja, według sprawozdania, przebiegła w miarę sprawnie, jednak nie bez kłopotów. Rzeczywiście aresztowano 20 osób, choć trwało to dwa dni: „należy podkreślić, że w nocy 20 na 21, gdy zjawili się funkcjonariusze UBP do mieszkania Wincenciuka, żona jego nie chciała otworzyć drzwi i dopiero nad ranem puściła pracowników do mieszkania, gdzie stwierdzono, że Wincenciuka nie ma w domu”, niemniej zatrzymano go następnego dnia. Wśród aresztowanych były także dwie osoby niefigurujące na liście, ale same będące Świadcami i powiązane rodzinnie z przeznaczonymi do aresztowania²⁹.

Pomiędzy 20 a 22 czerwca 1950 r. aresztowano:

1. Aleksandra Bączka, sługę grupy w Mrągowie³⁰,
2. Dominika Bujnowskiego, sługę grupy w Dobrym Mieście³¹,
3. Jarosława Demkowicza, sługę grupy w Braniewie³²,
4. Antoniego Grażdę, u którego odbywały się spotkania, jednak niebędącego członkiem wyznania,
5. Bronisława Kamińskiego, autochtona, zastępcę sługi grupy w Mrągowie,
6. Jerzego Kobrysa (vel Kardyszewskiego), skarbnika grupy w Olsztynie³³,
7. Bolesława Kozikowskiego, członka grupy w Mrągowie³⁴,
8. Pankracego Kujawę, członka grupy w Klimach (pow. suski)³⁵,
9. Edeltraud Litwin, pionierkę na terenie powiatu piskiego³⁶,
10. Georga Litwina, zastępcę sługi grupy w Pisz³⁷,

²⁸ IPN BU, 01283/1451, s. 169, Plan z akcji „J” na terenie olsztyńskiego, b.d.

²⁹ IPN BU, 01283/1451, s. 203, Raport z akcji „J” na terenie woj. olsztyńskiego, 26 VI 1950.

³⁰ Urodzony w 1900 r., rolnik, uczestnik wojny polsko-radzieckiej, członek wyznania od 1945 r., sługa grupy od 1947 r., B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 69–70.

³¹ Urodzony w 1908 r., członek wyznania od 1948 r., wysiedlony z Wileńszczyzny, robotnik, B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 96–97.

³² Urodzony w 1921 r., wysiedlony w akcji „Wisła”, członek wyznania od 1942 r., robotnik w Braniewie, skazany w 1948 r. w zawieszeniu za uchylanie się od służby wojskowej, B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 119–120.

³³ Zob. przyp. 23.

³⁴ Urodzony w 1921 r., kaletnik, członek wyznania od 1947 lub 1948 r., zięć Aleksandra Bączka.

³⁵ Urodzony w 1926 r., członek PSL, członek wyznania od 1947 r., mechanik-ślusarz, B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 270–271.

³⁶ Urodzona w 1933 r., córka Georga Litwina, Świadek Jehowy „od urodzenia”.

³⁷ Urodzony w 1904 r. w Zagłębiu Ruhry, w 1923 r. wrócił na Mazury, członek wyznania od 1933 r. Otrzymał powołanie do Straży Granicznej, uznał to jednak za służbę militarną i odmówił jej podjęcia. W latach

11. Friedricha Otto, pioniera specjalnego³⁸,
12. Bolesławę Poderecką, pionierkę z Ostródy³⁹,
13. Jana Pawłowskiego, byłego przewodniczącego grupy w Klimach (pow. suski)⁴⁰,
14. Ernsta Rayczika, sługę grupy w Wielbarku⁴¹,
15. Feliksa Sidoryka, sługę grupy w Olsztynie⁴²,
16. Tadeusza Stępniaaka, pioniera na terenie powiatu piskiego⁴³,
17. Czesława Wieczorka, głosiciela w Olsztynie⁴⁴,
18. Jana Wilka, głosiciela z Kolna, zatrzymanego u Aleksandra Bączka,
19. Tadeusza Wincenciuka, sługę obwodu 27⁴⁵,
20. Wincentego Zbirowskiego, głosiciela z Tabórze (pow. ostródzki)⁴⁶.

Dodajmy, że Romana Szczyglewskiego, sługę okręgu 27a (obejmującego Kolno, Mrągowo, Giżycko, Węgorzewo i Orzysz) 20 czerwca 1950 r. aresztowali w Nowogrodzie funkcjonariusze Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku, i tam został przewieziony⁴⁷. Natomiast w powiecie działdowskim, który do województwa olsztyńskiego został włączony 6 lipca 1950 r., aresztowania tamtejszych trzech Świadków: Józefa Tobolaka z Purgalek, Mariana Krakowskiego z Narzymia i Franciszka Kozłowskiego z Działdowa dokonał lokalny powiatowy urząd bezpieczeństwa, ale rychło i nieopatrznie zostali oni „zwolnieni przez PUBP, bez porozumienia z Wydz. V”⁴⁸.

1935–1937 przebywał w więzieniach w Białej Piskiej, Królewcu, Berlinie i Halle, potem na blisko dwa lata został osadzony w KL Lichtenburg. Zwolniono go w 1937 r., później jeszcze kilkakrotnie był zatrzymywany na krótkie okresy. Od 1947 r. pracował w fabryce sklejki w Piszcu.

³⁸ Zob. przyp. 15.

³⁹ Urodzona w 1925 r., pochodziła z rodziny Świadków Jehowy, krawcowa, na początku 1948 r. jako pionierka została skierowana do Ostródy, działała także w okolicach Mrągowo, B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 370–371.

⁴⁰ Urodzony w 1907 r., określany jako „repatriant”, członek wyznania od 1945 r., sekretarz zarządu gminy w Klimach, w 1949 r. za przynależność do Świadków Jehowy zwolniony z pracy, B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 356–357; G. Jasiński, *Wyznanie*, s. 267–270.

⁴¹ Urodzony w 1925 r., autochton, wstąpił do wyznania na terenie Niemiec w 1945 r., robotnik, mieszkał w Wielbarku.

⁴² Urodzony w 1899 r., członek wyznania od 1941 r., pracownik PKP w Olsztynie, B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 422–423.

⁴³ Urodzony w 1918 r., żołnierz BCH, rolnik w Szwejkówku, pow. piski, członek wyznania od 1945 r., w 1949 r. odmówił wpisania do rejestru poborowych, B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 442–443.

⁴⁴ Urodzony w 1924 r., robotnik w Mostkowie, potem w Olsztynie, gdzie zajmował mieszkanie po Tadeuszu Wincenciuku.

⁴⁵ Zob. przyp. 8.

⁴⁶ Urodzony w 1930 r., poszukiwany za uchylanie się od służby wojskowej.

⁴⁷ Instytut Pamięci Narodowej, Olsztyn (dalej: IPN OI), S. 51/02/Zk, t. III, k. 517–528, Pismo Edwarda Kwiatosza i Wilhelma Scheidera do Generalnej Prokuratury w sprawie zamordowanych Świadków Jehowy, b.d., wpłynęło na przełomie listopada i grudnia 1956 r.

⁴⁸ IPN BU, 01283/1455, cz. 1, s. 94, WUBP w Warszawie do naczelnika wydziału III departamentu V MBP, 12 VIII 1950.

Aresztowanie sługi okręgu 27 Tadeusza Wincenciuka i pioniera specjalnego Friedricha Otto było, z punktu widzenia władz, oczywiście dodatkowo znali Amerykanów Paula Muchaluka i Stefana Behunika, to ostatnie dotyczyło także innych Świadców z Olsztyna. Większa część aresztowań była wynikiem zeznań Wiktora Schnella, który obwinił członków grupy z Mrągora o prowadzenie działalności szpiegowskiej na terenie tamtejszych koszar, podobnie Ernst Rayczik miał to nieszczęście, że jako hydraulik wykonywał naprawy w jednostce w Szczytnie, zaś aresztowani z Pisz i okolic kontaktowali się zarówno ze Schnellem, jak i spotkali się (wystarczyło, że tylko raz) z Paulem Muchalukiem. Z kolei Jan Pawłowski stał się znany z dyskusji na temat wiary z miejscowymi władzami, jego poglądy – traktowane jako destrukcyjne – posłużyły wojewodzie olsztyńskiemu Wiktorowi Jaśkiewiczowi do wystąpienia do władz w Warszawie z żądaniem poddania Świadców surowemu nadzorowi, a nawet delegalizacji⁴⁹. Bolesława Poderecka trafiła do więzienia jako pionierka przysłana z Łodzi, zaś Jarosław Demkowicz nie tylko jako sługa grupy, ale i uchylający się od służby wojskowej, to samo dotyczyło Tadeusza Stępnika⁵⁰.

Niemniej okazało się, że niewysoka liczba zatrzymanych pobudziła Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa w Olsztynie do dalszego działania, było to zresztą podobne do tego, co działo się w całym kraju. Aresztowani w pierwszej części akcji, poddani od samego początku brutalnemu śledztwu⁵¹ zaczęli przyznawać się do działalności szpiegowskiej, podali także następne, sugerowane im przez śledczych nazwiska z kręgu współwyznawców. I choć, jak w innych przypadkach, szybko zaczęli odwoływać swoje zeznania,

⁴⁹ G. Jasiński, *Wyznanie*, s. 270–271; A. Tłomacki, *Stosunki wyznaniowe w Polsce w latach 1944–1953 na przykładzie powiatu białskiego*, Warszawa 2010, s. 275–277; *Polityka władz wobec Świadców Jehowy na Warmii i Mazurach w świetle sprawozdania wojewody olsztyńskiego do Ministerstwa Ziemi Odzyskanych z 16 stycznia 1948 roku*, oprac. Anna Kostrzewa, Michał Swędrowski, „Meritum”, 2009, t. I, s. 279–288.

⁵⁰ Aby nadać rozgłos aresztowaniom Świadców, wzorem ogólnopolskim, także i regionalna prasa przyniosła artykuł informujący o ich szpiegowskich poczynaniach oraz dwa dni później suchą informację o delegalizacji wyznania, *O śpiących sierotkach i ...mapach sztabowych*, „Życie Olsztyńskie. Pismo Ziemi Warmińsko-Mazurskiej”, 1950, nr 179 z 1 VII 1950; *Zakaz działalności Zrzeszenia „Świadców Jehowy”*, ibidem, 1950, nr 181 z 3 VII.

⁵¹ „Tam byłem trzymany [w areszcie WUBP w Olsztynie] cały tydzień, dzień i noc do 28 czerwca. Nie spałem, tylko byłem prowadzony z jednego pokoju do drugiego i przesłuchiwał mnie, co raz to nowy funkcjonariusz. W ciągu tych 8-iu dni raz na dzień, co drugi dzień dostawałem jeść. Przed 28 czerwca jak i w czasie późniejszym przesłuchiwał mnie funkcjonariusz Barucha, który kazał mi robić przysiadę, grożąc mi zastrzeleniem kazał mi mówić że byłem szpiclem amerykańskim, że burzyłem ludzi przeciwko rządowi Ludowemu i mówił »mów, bo inaczej zabiję Cię jak psa i nic mi za to nie będzie«. Kopał mnie, kładł mi palce do drzwi. Barucha był zawsze sam podczas wydobywania ze mnie zeznań. Nie złożyłem skargi, urzędnik powiedział, »że mi wszystko wolno«. [...] Później przesłuchiwał mnie urzędnik w stopniu podpułkownika [...], przesłuchując mnie porównywał przesłuchanie z poprzednimi protokołami, a gdy mówiłem inaczej, przypominał mi, że ja w poprzednim zaznawałem inaczej, więc ja mu odpowiadałem »niech pan pisze jak w protokołach«. Stosowałem się do tego, bojąc się ażeby też nie zastosował terroru względem mnie”, IPN OI, 8/2019, k. 149–158, Protokół z rozprawy głównej przeciwko Feliksowi Sidorykowi, 20 III 1952; podobnie IPN OI, S. 51/02/Zk, t. III, k. 534–535, Fragment zeznań Szczepana Fidury. Relacja dołączona do pisma Heleny Szczygłewskiej do Generalnego Prokuratora, 16 I 1957; IPN OI, 8/2006, k. 197–206, Protokół z rozprawy Tadeusza Wincenciuka, 6 VII 1951.

puszczonej w ruch maszyny nie byli w stanie zatrzymać⁵². Funkcjonariusze zaczęli polować na wszystkich Świadków, którzy pełnili jakiegokolwiek funkcje w wyznaniu. Przy tej okazji, 26 czerwca zatrzymali Kazimierza Żaka, murarza z Dobrego Miasta, zwykłego głosiciela, który miał pecha, gdy atakowany przez innych robotników jako „Świadek Jehowy który sprzedał matkę Boską” starał się wyjaśnić im zasady swojej wiary, przez co został oskarżony o propagandę religijną w miejscu pracy⁵³.

Dokument przygotowany przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie, oprócz wykazu nazwisk, wskazuje na kryteria, jakimi posługiwali się funkcjonariusze przy następnych zatrzymaniach:

„1. Mróz Maria. 20 VI. b.r. zostawiła swoją walizkę u Bujnowskiego Dominika, zam. w Dobrym Mieście, w której to walizce w czasie rewizji u w/w znaleziono plan miasta Olsztyna z zaznaczeniem odcinka, na którym znajduje się WUBP i PUBP⁵⁴.

2. Litwin Weronika. Pracuje w ZEON⁵⁵ w charakterze maszynistki. W/w wymieniona drukowała na maszynie w czasie pracy ulotki sekty SJ.

3. Funikowski [Tadeusz], (pracownik WUBP w Olsztynie Wydz. Konsumu), który to po zwolnieniu z WUBP, jak wykazała obserwacja, kontaktował się z mieszkaniem Wincenciuka Tadeusza, Grażdą, Kardyszewskim, następnie udał się na stację i chciał z Olsztyna wyjechać. W związku z czym został aresztowany.

4. Piotrowski Tadeusz, członek PZPR, w dniu 3 VII 50 r. wydany z Partii. Pracuje w Fabryce Wyrobów Drzewnych w charakterze kierownika suszarni. Wykształcenie średnie. W czasie okupacji był w podziemiu AK w charakterze łącznika-informatora, czego nie ujawnił.

5. Barwicka, zam. w Ornece, pracuje w Spółdzielni Mleczarsko-Jajczarskiej w charakterze buchalterki. W/w rozpisывała »listy boże«⁵⁶.

⁵² IPN Bi, 084/105, k. 60–61, Sprawozdanie z pracy wydziału V WUBP w Olsztynie za czerwiec 1950.

⁵³ B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 552–553.

⁵⁴ Świadkowie Jehowy na planach miast, służących im do działalności misyjnej i często sporządzanych własnoręcznie, zaznaczali miejsca, które powinni omijać szerokim łukiem, były wśród nich oczywiście posterunki milicji, urzędy bezpieczeństwa i budynki kościelne.

⁵⁵ Zakład Energetyczny Okręgu Olsztyn.

⁵⁶ Anonimowe, pisane często w formie bilijnych prorocत्व pisma odnoszące się do współczesnej sytuacji politycznej nie były autorstwa Świadków Jehowy, niemniej często im je przypisywano. Być może chodziło tutaj o inne wydawnictwa drukowane przez Świadków a odnoszące się, zgodnie z ich przekonaniami, do spodziewanego końca świata. Także w oskarżającym artykule *Sekta „Świadków Jehowy” agenturą wywiadu amerykańskiego* („Trybuna Ludu”, 1950, nr 177 z 29 VI), poprzedzającym wydanie pisma delegalizacyjnego, listom poświęcono sporo miejsca: „Szczególnie jaskrawo Centrala Krajowa »Świadków Jehowy« zdemaskowała się przed społeczeństwem jako agentura imperialistyczna przez szerzenie propagandy wojennej. Jej to dziełem było redagowanie i rozpowszechnianie tzw. »listów bożych« w których przepowiada się rychłą wojnę, katastrofy, straszy się gniewem bożym itp. Listy te, obliczone na wywieranie wpływu na najbardziej zacofane części społeczeństwa, miały na celu wywołanie zakłóceń w pracy produkcyjnej i sianie paniki wojennej. Dla sprawniejszego kolportowania »listów bożych« została wyłoniona przez Centralę Krajową »Świadków Jehowy« specjalna grupa, składająca się z najbardziej zaufanych agentów wywiadu i dywersji”.

6. Kaczmarczyk Władysław, wspólnie z Przygodą⁵⁷ Augustem zorganizowali grupę w Targowie, pow. Szczytno, na grupowego wytypowali Kaczmarczyka. Przygoda natomiast miał kontakt z czł. Centrali Św. Jehowy z Łodzi, którzy na terenie pow. Szczytno zamieszkiwali 6 miesięcy i głosili po wioskach wiarę Jehowy⁵⁸. Po ich wyjeździe Kaczmarczyk wyjechał do Szczecina i tam starał się o pracę w Porcie. Tego roku, będąc na urlopie w marcu zaraz po jego przyjeździe pokazały się »listy boże«⁵⁹.

Następnie wyznaczono szereg osób w powiatach, wśród nich wspomniano o Marcie Merchel z Giżycka, zaznaczając, że krąg podejrzanych sięga tutaj poza Świadków Jehowy: „W trakcie przesłuchania mieć na uwadze powiązania, które istnieje między Św. Jehowy a Baptistami przez osobę Merchel M. która ma dwóch braci baptystów, jeden w Bartoszycach a drugi w Węgorzewie. Poza tym kontaktuje się ona z ewangelikiem z Giżycka”⁵⁹. W Babiaku (pow. lidzbarski) wskazano na pioniera Kazmierza Manaja, który nie dość, że: „rozmontowywał na polach małokalibrowe działa niemieckie” to: „jak wyjedzie na głoszenie biblii, to nie ma go w domu czasem miesiąc”. W powiecie ostródzkim zamierzano dokonać aresztowań w rodzinie Fidurów, „kułaków”. Tutaj za szczególnie podejrzanego uznano Wiktora Fidurę, sługę grupy w Mostkowie, miejscowości, gdzie często odbywały się zebrania sług grup obwodu 27. W jego przypadku najbardziej obciążający był fakt, że zanim został Świadkiem Jehowy, w latach 1945–1946 był pracownikiem urzędu bezpieczeństwa⁶⁰. Choć w Klimach aresztowano już jednego ze Świadków, Jana Pawłowskiego, przypomniano sobie o jeszcze innym, Wiesławie Albińskim, z którym w 1948 r. o zasadach jego wiary rozmawiał starosta suski i którego nazwisko przewijało się w późniejszych pismach kierowanych przez wojewodę Wiktora Jaśkiewicza do Warszawy. Ale Albińskiego obciążało także to, że „po wyzwoleniu należał do AK na terenie pow. sierpeckiego, dostał za to 6 lat i siedział do amnestii 18 miesięcy. Ojciec jego do 1948 r. posiadał własną piekarnię, tak i przed 1939 r.”

I choć w tych ostatnich przypadkach ostateczne decyzje jeszcze nie zapadły, wyznaczono następne cele: „Na terenie pow. Biskupiec jest 6 członków sekty Św. Jehowy o których PUBP nie ma żadnych danych. W związku z taką sytuacją PUBP zatrzyma 3-ch z nich i przez śledztwo ustali potrzebne dane, przy czym jednego z nich zwerbuj”⁶¹. Zorientowano się także, że w Kętrzynie i powiecie istnieje kilkunastoosobowa grupa

⁵⁷ Właśc. Przygoda.

⁵⁸ Zob. G. Jasiński, *Wyznanie*, s. 251.

⁵⁹ Wiązało się to z faktem, że przygotowywano także akcję przeciwko protestantom współpracującym wcześniej z misjami pomocowymi z krajów zachodnich, w rezultacie w 1950 r. dokonano aresztowań wśród luteran i zielonoświątkowców, zob. G. Jasiński, *Akcje władz bezpieczeństwa przeciwko środowisku luteranickiemu na Mazurach i Warmii w latach 1947–1956*, „Gdański Rocznik Ewangelicki”, 2011, vol. 5, s. 179–199; J. Mirończuk, *Polityka państwa wobec Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947–1989)*, Warszawa 2006, s. 46–48.

⁶⁰ B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 134–135.

⁶¹ IPN BU, 01283/1451, s. 220, Plan przedsięwzięć operacyjnych akcji „J”, 7 VII 1950.

Świadków, której organy represji dotychczas nie poświęciły uwagi. Wspomniano jeszcze o Świadku z powiatu nidzickiego, który „ukończył seminarium duchowe katolickie” i innym z powiatu morąskiego, obwinionym o to, że „stara się zbliżyć do członków partii. Agituje im, że nie zostanie tak, jak jest”⁶².

Ostatecznie, pod koniec lipca 1950 r. wymieniono 72 poddane dotychczas represjom osoby. Osadzeni przebywali zarówno w aresztach wojewódzkiego, jak i powiatowych urzędów bezpieczeństwa, zapadały już decyzje o ich dalszym losie, część z nich została zwolniona.

Powiat bartoszycki:

1. Władysław Bartecki, ur. w 1910 r., robotnik w Sępopolu, „zatrzymany 9 VII 1950, zwolniony z aresztu 14 VII z braku materiałów obciążających”.
2. Józefa Magryta, ur. w 1908 r., gospodyni domowa, Kinkajmy, aresztowana 5 lipca, zwolniona 14 lipca.
3. Genowefa Mazurek, ur. w 192(?) r., „pracuje na roli”, Kinkajmy, jw.
4. Jan Mrugała, ur. w 1910, gospodarz w Kinkajmach, pionier, j. w.

Powiat braniewski:

1. Andrzej Demkowicz, ur. w 1923 r., rolnik w Krasnolipie, aresztowany 6 lipca, „śledztwo w toku”.
2. Aniela Demkowicz, ur. w 1928 r., gospodyni domowa z Braniewa, aresztowana 5 lipca „osadzona w areszcie PUBP do dalszego śledztwa”.
3. Emilia Demkowicz, ur. w 1926 r., pracuje w gospodarstwie w Zakrzewcu, zatrzymana 6 lipca, „pozostaje do dalszego śledztwa”.
4. Piotr Suszek, ur. w 1933 r., gospodarz w Płoskini, aresztowany 6 lipca, „osadzony w areszcie PUBP Braniewo do dalszego śledztwa”.
5. Józefa Uzdowska, ur. w 1925 r., krawcowa w Braniewie, aresztowana 5 lipca, „na w/w uzyska się sankcję”.
6. Józef Uzdowski, ur. w 1925 r., traktorzysta w PGR Braniewo, zatrzymany 5 lipca, zwolniony 8 lipca.

Powiat giżycki:

1. Emil Zimmerman, ur. w 1900 r., autochton, gospodarz w Mioduniskach, zatrzymany 8 lipca, zwolniony 14 lipca „z braku winy”.
2. Emil Fladda, ur. w 1900 r., autochton, zamieszkały w Klimkach, aresztowany 8 lipca, „6 miesięcy wstecz odebrano mu obywatelstwo polskie za propagandę, osadzony do dalszego śledztwa”⁶³.

⁶² IPN BU, 01283/1451, s. 218–225, Plan przedsięwzięć operacyjnych akcji „J”, 7 VII 1950.

⁶³ Przy okazji aresztowania E. Zimmermana i E. Fladdy zaznaczono, że znaleziono u nich „szereg książek o treści antypolskiej, pobudzających tendencje rewizjonistyczne”, IPN BU, 01283/1451, s. 212, Meldunek sytuacyjny z dnia 10 VII 1950.

3. Reinhold Merchel, ur. w 1932 r., autochton, zamieszkały w Giżycku, aresztowany 6 lipca, zwolniony 14 lipca.

4. Friedrich Otto, ur. w 1896 r., zamieszkały w Giżycku, pionier specjalny, „aresztowany 21 VI, przebywa w WUBP Olsztyn, uzyskano sankcję do 23 IX. Sprawę przekazać do Wydziału Śledczego WUBP Olsztyn” (zob. aresztowani wcześniej).

5. Bazyli Rozanowicz (lub Beznowicz), ur. w 1913 r., pracownik PGR Zanieck (Zalec?), aresztowany 10 lipca, zwolniony 14 lipca.

Powiat iławski (suski):

1. Jan Juszczyk, ur. w 1897 r., gospodarz w Franciszkowie, aresztowany 8 lipca, „będzie sankcja”.

2. Pankracy Kujawa, ur. w 1926 r. ślusarz w Klimach, aresztowany 20 czerwca, „osadzony do dalszego śledztwa” (zob. aresztowani wcześniej).

3. Mieczysław Liszkowski, ur. w 1922 r. rolnik i pracownik tartaku, zamieszkały w Franciszkowie, aresztowany 8 lipca, „będzie zwolniony”.

4. Jan Pawłowski, ur. w 1907 r., zamieszkały w Klimach, aresztowany 20 czerwca, „osadzony do dalszego śledztwa” (zob. aresztowani wcześniej).

Powiat kętrzyński:

1. Franciszek Bejnarowicz, ur. w 1927 r., właściciel zakładu fotograficznego w Kętrzynie, aresztowany 8 lipca, „osadzony do dalszego śledztwa”.

2. Wacław Brus, ur. w 1911 r., gospodarz w Sajnach, „był członkiem AK i BCh, członek PPR”, brak informacji o dacie aresztowania i zamiarach wobec niego, jednak w innym dokumencie znajdujemy informację o trzymiesięcznym areszcie⁶⁴.

3. Julian Chłopecki, ur. w 1923 r., piekarz w Kętrzynie, aresztowany 8 lipca, „areszt prewencyjny”.

4. Eugeniusz Kądziała, ur. 1917 r., murarz w Kętrzynie, aresztowany 8 lipca, „osadzony w areszcie PUBP do dalszego śledztwa”⁶⁵.

5. Władysław Małkiński, ur. w 1912 r., piekarz w Kętrzynie, aresztowany 8 lipca, „do dalszego śledztwa”.

6. Natalia Sitkowska (podano także nazwisko: Cwikowska), ur. w 1922 r., sprzątaczką w Kętrzynie, aresztowana 8 lipca, „areszt prewencyjny”.

7. Teodor Stadnik, ur. w 1909 r., „pochodzenie ukraińskie”, murarz w Kętrzynie lub w Pożarkach, aresztowany 7 lipca, „do dalszego śledztwa”.

⁶⁴ IPN BU, 01283/1451, s. 278, Charakterystyka sprawy „Św. Jehowy” z terenu woj. Olsztyn, 16 XI 1951.

⁶⁵ Podano także dodatkowy powód aresztowania: „W śledztwie należy uzyskać materiał na usługę zboru Kądziałę Eugeniusza i jego brata Władysława. Na budowie gdzie pracuje Kądziała Eugeniusz zaistniał sabotaż, mianowicie budynek szkolny miał być oddany do użytku nowopowstającej szkole zawodowej dnia 1 VII br. Na czas niewykonany, naraził na koszt nauczycieli i słuchaczy, którzy tam byli”, IPN BU, 01283/1451, s. 223–225, Plan przedsięwzięć operacyjnych akcji „J”, 7 VII 1950; IPN Bi, 084/286, k. 72–73, Sprawozdanie PUBP w Kętrzynie za lipiec 1950.

8. Stanisław Strzelecki, ur. w 1910 r., robotnik w Kętrzynie, aresztowany 8 lipca, „osadzony do dalszego śledztwa”.

9. Ireneusz Świerszcz, ur. w 1931 r., pracownik PGR Glebice (?), aresztowany 8 lipca, „będzie zwolniony z aresztu prewencyjnego”.

Powiat lidzbarski:

1. Wiktor Illuk, ur. w 1907 r., krawiec w Stoczku, aresztowany 10 lipca, „będzie zwolniony”.

2. Jan Jabłoński, ur. w 1913 r., gospodarz w Rogózu, aresztowany 10 lipca, „będzie wykorzystany operacyjnie i zwolniony”.

3. Jan Klima, ur. w 1905 r., stolarz w Dobrym Mieście, aresztowany 10 lipca, „będzie zwolniony z aresztu prewencyjnego”.

4. Edward Krzemieniak, ur. w 1924 r., gospodarz w Rogózu, aresztowany 10 lipca, zwolniony 13 lipca.

5. Henryk Miściur, ur. w 1931 r., aresztowany 10 lipca, zapowiedziano zwolnienie.

6. Tadeusz Piotrowski, ur. w 1923 r., pracownik rolny w Jarandowie, aresztowany 10 lipca, „osadzony do dalszego śledztwa”.

7. Kazimierz Żak, ur. w 1913 r., robotnik w Dobrym Mieście, aresztowany 20 czerwca⁶⁶, „osadzony w Olsztynie, sankcja do 23 IX [...], sprawa całkowicie przekazana do Wydz. Śledczego WUBP” (zob. aresztowani wcześniej).

Powiat morąski:

1. Mikołaj Gączarowski, ur. w 1916 r., pracownik w młynie w Morągu, aresztowany 5 lipca, „areszt prewencyjny”.

2. Ludwik Siedlecki, ur. w 1912 r., murarz w Morągu, jw.

3. Antoni Stachewicz, ur. w 1908 r., piekarz w Morągu, jw.

4. Jan Szarabuda (podano także: Sarabura), ur. w 1905 r., pochodzenie ukraińskie, gospodarz w Nowej Wsi, jw.

Powiat mrągowski:

1. Aleksander Bączek, ur. w 1900 r., szewc w Mrągowie, aresztowany 21 czerwca, „osadzony w areszcie WUBP, uzyskano sankcję do dnia 23 IX i przekazano do Wydz. Śledczego” (zob. aresztowani wcześniej).

2. Helena Piaskowska, ur. w 1920 r., maszynistka z Powiatowym Związku Gminnych Spółdzielni w Mrągowie, aresztowana 5 lipca, zwolniona 7 lipca.

3. Małgorzata Kamińska, ur. w 1928 r., brak informacji o niej, za to: „mąż jest szoferem PRN i członkiem PZPR”, aresztowana 7 lipca, zwolniona 8 lipca.

4. Katarzyna Karlisz (podano również: Kamis), ur. w 1930 r., autochtonka, kierowniczka sklepu Samopomocy Chłopskiej w Mikołajkach, jw.

⁶⁶ Właśc. 26 czerwca.

5. Jan Lerk (?), ur. w 1899 r., pracownik PGR w Langankach, aresztowany 10 lipca „osadzony do dalszego śledztwa”.

6. Bolesław Kozikowski, ur. w 1899 r. (zob. aresztowani wcześniej).

7. Władysław Pakuła, ur. w 1896 r., „posiada własny kiosk w Mrągowie”, aresztowany 6 lipca, zwolniony 8 lipca.

8. Stanisława Rozpadowska, ur. w 1900 r., „wdowa bez zawodu”, aresztowana 6 lipca, zwolniona 7 lipca.

Powiat nidzicki:

1. Józef Łakomski, ur. w 1918 r., ogrodnik, „czynny członek”, zamieszkały w Zakrzewku, aresztowany 10 lipca, „osadzony do dalszego śledztwa”.

2. Adam Malandowski, ur. w 1926 r., traktorzysta w PGR, zamieszkały w Zakrzewku, „zwykły członek, zostanie zwolniony”.

3. Michał Malandowski, ur. w 1903 r., pracownik w PGR, zamieszkały w Zakrzewku, aresztowany 10 lipca, jw.

Olsztyn, miasto:

1. Tadeusz Funikowski, ur. w 1917 r., pracownik konsumu WUBP, „w/w typuje się do zwolnienia” (zob. aresztowani wcześniej).

2. Andrzej Grażda, ur. w 1900 r. ślusarz, aresztowany 23 czerwca „ze względu na brak materiałów świadczących o jego przestępstwie i wrogiej działalności typuje się do zwolnienia” (zob. aresztowani wcześniej).

3. Jerzy Kardyszewski, ur. w 1917 r., pracownik umysłowy, aresztowany 20 czerwca, „osadzony w areszcie do dalszego śledztwa. Sankcji na w/w nie starano się uzyskać. Typuje się do wykorzystania go” (zob. aresztowani wcześniej).

4. Feliks Sidoryk, ur. w 1899 r., tokarz, „uzyskano z Wojskowej Prokuratury na w/w sankcję do dnia 23 IX. 50 r.” (zob. aresztowani wcześniej).

5. Tadeusz Wincenciuk, ur. w 1919 r., zatrzymany 21 czerwca, „otrzymano z Prokuratury sankcję do dnia 23 IX 1950” (zob. aresztowani wcześniej).

Powiat olsztyński:

1. Bronisław Kamiński, ur. w 1895 r., kowal w Klebarku Wielkim, „ślubowania teokratycznego nie składał, żona w/w jest czynnym głosicielem wyznania sekty Świadców Jehowy, zatrzymany 20 VI. Z braku materiałów kompromitujących zwolniony 3.VII.50”⁶⁷ (zob. aresztowani wcześniej).

Powiat ostródzki:

1. Konrad Czuwara, ur. w 1896 r., zamieszkały w Gierzwałdzie, aresztowany 6 lipca, „do dalszego śledztwa”.

⁶⁷ Tożsamy z Bronisławem Kamińskim, którego wcześniej błędnie określano jako „autochtona, zastępcę sługi grupy w Mrągowie”.

2. Władysław Marczuk, ur. w 1925 r., kartotekarz⁶⁸ w PGR w Zajączkach, zamieszkały w Pierzwałdzie, jak wyżej.
3. Bonifacy Fidura, ur. w 1895 r., gospodarz w Mostkowie, aresztowany 20 czerwca⁶⁹, „w areszcie PUBP do dalszego śledztwa”.
4. Zofia Głogowska, ur. w 1928 r., gospodyni domowa, aresztowana 5 lipca, j.w.
5. Bolesława Poderecka, ur. w 1925 r., krawcowa w Ostródzie, aresztowana 7 lipca, „będzie sankcja, sprawa do Wydz. Śledczego” (zob. aresztowani wcześniej).
6. Piotr Pałucki, ur. w 1917 r., palacz w Ostródzie, aresztowany 6 lipca, „osadzony do dalszego śledztwa”.
7. Daniel Piskorz, ur. w 1899 r., gospodarz w Pelniku, aresztowany 7 lipca, zwolniony 14 lipca.
8. Stefania (lub: Janina) Wrzochał, ur. w 1928 r., gospodyni domowa w Ostródzie, aresztowana 10 lipca „osadzona do dalszego śledztwa”.

Powiat piski:

1. Edeltraud Litwin, ur. w 1933 r., niepracująca, zamieszkała w Pisz, aresztowana 21 czerwca, „sankcja do 23 IX, sprawę przekazano do Wydz. Śledczego” (zob. aresztowani wcześniej).
2. Georg Litwin, ur. w 1904 r., murarz w Pisz (zob. aresztowani wcześniej).
3. Tadeusz Stępiak, ur. w 1918 r., magazynier w PGR Szwejkówko, aresztowany 21 czerwca, „osadzony do dalszego śledztwa w PUBP Pisz” (zob. aresztowani wcześniej).

Powiat szczycieński:

1. Ernst Rayczyk, ur. w 1925 r., robotnik, zamieszkały w Wielbarku, aresztowany 21 czerwca, „sankcja do 23 IX, sprawa przekazana do Wydz. Śledczego” (zob. aresztowani wcześniej).
2. Czesław Wiczorek, ur. w 1928 r. niepracujący, zamieszkały w Przedzięku Wielkim, aresztowany 21 czerwca, „osadzony w PUBP do dalszego śledztwa” (zob. aresztowani wcześniej)⁷⁰.

Powiat węgorzewski:

1. Michał Dzik, ur. w 1888 r., gospodarz w Ściborkach, aresztowany 7 lipca, zwolniony 13 lipca.
2. Adela Jaszewska, ur. w 1928 r., gospodyni domowa w Węgielsztynie, aresztowana 8 lipca, zwolniona 9 lipca.

⁶⁸ Nie wiadomo, czy chodzi tutaj o osobę prowadzącą sprawozdawczość, czy sprawy personalne.

⁶⁹ Tutaj prawdopodobnie pomyłka, nie występuje w spisach aresztowanych 20–22 czerwca 1950 r., zaś aresztowania w Mostkowie zapowiedziano dopiero na początku lipca, IPN BU, 01283/1451, s. 218–225, Plan przedsięwzięć operacyjnych akcji „J”, 7 VII 1950.

⁷⁰ Do maja 1950 r., mieszkał w Olsztynie, potem znalazł pracę w Wielbarku, następnie w Klebarku Małym; w wykazie aresztowanych 20–22 czerwca 1950 r. figurował jeszcze jako mieszkaniec Olsztyna.

3. Józef Jaszewski, ur. w 1914 r., gospodarz w Węgielsztynie, aresztowany 7 lipca, zwolniony 9 lipca⁷¹.

Wykaz ten uzupełnić należy o szereg innych nazwisk (łącznie 28) , tutaj również zgrupowanych w ramach powiatów, które nie występowały w cytowanym wyżej dokumencie:

Powiat braniewski:

1. Stanisław Demkowicz, ur. w 1929 r., z Braniewa.
2. Janina Michowska, ur. w 1907 r., z Ornety.
3. Stanisław Suszek, ur. w 1933 r., z Wysokiej Braniewskiej.

Powiat działdowski:

1. Franciszek Kozłowski, ur. w 1910 r., z Działdowa.
2. Marian Krakowski, ur. w 1879 r., z Narzymia.
3. Wacław Łapowski, ur. 1892 r., z Iłowa.
4. Józef Tobolak, ur. w 1900 r., z Purgalk.

Powiat giżycki:

1. Marta Merchel, ur. w 1906 r., z Giżycka.

Powiat iławski (suski):

1. Konstanty Fileński, ur. w 1904 r., z Rudnik lub z Rudziennic.
2. Robert Hamermaister, ur. w 1895 r., gospodarz z Gramot, „zwolniony z braku winy”⁷².
3. Stanisław Rybak, ur. w 1925 r., z Gromot.
4. Teodor Samoszek, ur. w 1894 r., z Kisielic.

Powiat lidzbarski:

1. Józef Kasielczuk, ur. w 1914 r.
2. Juliusz Manaj, ur. w 1888 r.
3. Aleksander Semieniuk, ur. w 1919 r.
4. Paweł Nowosadzki, ur. w 1900 r.

Powiat mrągowski:

1. Jan Wilk, ur. w 1899 r., z Langanek.

Powiat nowomiejski:

1. Józef Pękała, ur. w 1918 r.

Powiat nidzicki:

1. Łucja Hapenik (?), ur. w 1898 r., z Zakrzewka.
2. Anna Malandowska, ur. w 1926 r., z Zakrzewka.

Olsztyn, miasto:

1. Jan Lachtara, ur. w 1927 r., zwolniony 24 lipca.

⁷¹ IPN BU, 01283/1451, s. 228–237, Naczelnik wydziału V WUBP w Olsztynie do naczelnika wydziału III departamentu V MBP, 26 VII 1950.

⁷² IPN Bi, 0090/561, b.k., Akta w sprawie Liszkowskiego Mieczysława (1950–1967).

Powiat olsztyński:

1. Stanisław Jeżewski, ur. w 1892 r.
2. Bronisław Wójcicki, ur. w 1919 r.

Powiat pasłęcki:

1. Józef Bohdziewicz, ur. w 1908 r., z Kwietniewa.

Powiat szczycieński:

1. Stanisław Kulas, ur. w 1925 r., z Jabłonki.
2. August Przyggoda, autochton.
3. Stefan Szymański, b.d.
4. Bronisław Wieczorek, ur. w 1924 r., z Wielbarka.
5. Stanisław Wiśniewski, ur. w 1921 r., z Targowa⁷³.

Na pewno o szybkim zwolnieniu części zatrzymanych przesądziło podpisanie przez nich deklaracji zrywających z wyznaniem. Jednak Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego patrzyło na tę sprawę dość realnie, gdyż omawiając sytuację w województwie olsztyńskim stwierdziło, że deklaracji nie jest dużo, a „większość z nich podpisała, aby się od nich odczepić”⁷⁴. Po tych uwagach urząd w Olsztynie zameldował, że: „Rozpoczęto akcję przesłuchiwania ponownego wszystkich świadków Jehowy, proponując im wystąpienie z sekty. Występują zwykli członkowie, natomiast sprawujący funkcje uważają, że rząd przekona się, że nic nie zrobili i zaraz ich zalegalizuje, stąd mówią, że nie będą występować, aby zaraz wstąpić”⁷⁵.

Zachowane dokumenty nie przedstawiają kolejności dalszych aresztowań, ale wiemy, że w sierpniu do aresztu wojewódzkiego UB w Olsztynie trafili między innymi ci, o których wspomniano już na początku lipca: Wiesław Albiński, Maria Mróz i Weronka Litwin (niespokrewniona z rodziną Litwinów z Pizsa), w areszcie przebywał także jej ojciec Bazyli Połoński. Za kraty trafił również Władysław Grodek, sługa grupy w Dobrym Mieście, podejrzany o współpracę z obcym wywiadem⁷⁶.

Olsztyński urząd bezpieczeństwa dokonał także aresztowań na terenie należącego do województwa białostockiego powiatu ełckiego, gdyż uznano, że sprawa ta wiąże się z działalnością Tadeusza Wincenciuka. W Ełku zatrzymano sługę miejscowej grupy Henryka Rogińskiego, który miał to nieszczęście, że pracował na kolei i miał kontakty ze Świadkami z Pizsa, u których przed laty był z wizytą Paul Muchaluk. Natomiast drugi z aresztowanych z tego miasta został wypuszczony po kilku dniach, gdy okazało się,

⁷³ IPN BU, 01283/1941, s. 267–271, Wykaz osób zwolnionych w akcji „J”, 17 V 1950.

⁷⁴ IPN BU, 01283/1444, s. 50, Analiza sprawozdań miesięcznych WUBP w Olsztynie w za sierpień 1950.

⁷⁵ IPN Bi, 084/95, k. 80, Sprawozdanie z pracy naczelnika wydziału V WUBP w Olsztynie za sierpień 1950 r., 4 IX 1950.

⁷⁶ IPN IPN Bi, 084/105, k. 69, Sprawozdanie z pracy wydziału V WUBP w Olsztynie za sierpień 1950, b.d.

że to nie on, a żona należała do wyznania⁷⁷. Listy aresztowanych na terenie powiatów mazurskich nienależących do województwa olsztyńskiego można uzupełnić o późniejsze wydarzenie z powiatu oleckiego. Chociaż nie odnotowano w nim (podobnie jak i w góldapskim) ani jednego Świadka, to jednak w październiku w Olecku i Kowalach Oleckich zatrzymano trzech ich mieszkańców za to, że posiadali wydawnictwa Świadków. O ich losie miała zdecydować prokuratura powiatowa⁷⁸.

W sierpniu 1950 r. daje się zauważyć mniejsze zainteresowanie Świadkami ze strony Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie, choć naturalnie wydział V dalej pracował nad rozbiciem ich struktur. Jednak dla kierownictwa urzędu priorytetowa stała się sprawa wytropionej w tym czasie Harcerskiej Organizacji Podziemnej „Iskra”⁷⁹.

We wrześniu na listę aresztowanych z terenu powiatu ostródzkiego trafili Wiktor i Józef Fidurowie z Mostkowa oraz Tadeusz Tobolak (ur. w 1926 r.) z Ostródy, jednak większość wcześniej zatrzymanych została już zwolniona, stąd w ostródzkim areszcie zostały jedynie trzy osoby, jedna zaś została odesłana do Olsztyna⁸⁰.

Na początku sierpnia 1950 r. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego zameldował, że łącznie na 107 osób, które przed, a zwłaszcza po 20 czerwca 1950 r. zostały wytypowane do zatrzymania w „Akcji J”, w ręce funkcjonariuszy trafiło równe sto (co odpowiada przedstawionym wyżej zestawieniom aresztowanych). Było wśród nich 29 robotników, 60 chłopów, dziewięciu „z inteligencji pracującej”, dwóch to „inicjatywa prywatna”. Ze wspomnianej setki, zwolnione zostały dotychczas 64 osoby, pozostałe nadal pozostawały w aresztach⁸¹.

Podobne, tylko ujęte bardziej szczegółowo dane przedstawione zostały w kolejnym zestawieniu, które Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w końcu września wysłał do Warszawy, jedynie nieco zwiększyła się liczba zwolnionych.

Tabela 3. Aresztowani i zwolnieni w województwie olsztyńskim (wrzesień 1950 r.)

Powiat	Aresztowanych	Zwerbowanych	Zwolnionych	Przekazanych do Wydz. Śledczego
Bartoszyce	4	1	4	–
Biskupiec	–	–	–	–

⁷⁷ IPN BU, 01283/1441, s. 306, Meldunek z przebiegu śledztwa zatrzymanych w akcji „J”, 25 VII 1950.

⁷⁸ IPN BU, 01283/1445, s. 441, Meldunek specjalny, 4 XI 1950.

⁷⁹ IPN Bi, 084/95, k. 94, Analiza pracy wydziału V WUBP w Olsztynie za 1 VI–1 XI 1950; na temat organizacji: K. Soliński, *Harcerska konspiracja. Geneza, powstanie i działalność Harcerskiej Organizacji Podziemnej „Iskra” 1949–1950*, Olsztyn 2006, oraz B. Łukaszewicz, *Harcerska Organizacja Podziemna „Iskra” w świetle zeznań śledczych Wiesława Kazberuka*, KMW, 2002, nr 4, s. 553–587.

⁸⁰ IPN Bi, 087/146/3, k. 52, PUBP w Ostródzie do naczelnika wydziału V WUBP w Olsztynie, 2 XI 1950.

⁸¹ IPN BU, 01283/1451, s. 272, Telefonogram nr 416, 5 VIII 1950.

Braniewo	10	2	6	4
Działdowo	1	1	–	1
Giżycko	6	2	5	1
Iława	7	2	5	2
Kętrzyn	9	2	9	–
Lidzbark	9	4	1	2
Morąg	4	1	4	–
Mrągowo	8	3	7	1
Nidzica	5	1	4	1
Nowe Miasto	1	–	–	1
Olsztyn, miasto	9	2	2	6
Olsztyn, powiat	2	1	2	–
Ostróda	10	2	9	1
Pasłęk	1	1	1	–
Pisz	3	–	1	2
Szczytno	6	1	4	2
Węgorzewo	5	2	5	–
Razem	100	28	69	24

Źródło: Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania (Warszawa), 01283/1451, s. 245, WUBP w Olsztynie do naczelnika wydziału III departamentu V MPB, 29 XI 1950.

Ale i w następnych miesiącach nie rezygnowano z polowań na Świadków. Jeszcze w grudniu 1950 r. zwrócono uwagę, że na wolności przebywa sześciu byłych sług grup: Jan Manaj i Kazimierz Manaj z Babiaku, Eugeniusz Kądziała z Kętrzyna, Konrad Czuczara z Gierzwałdu, Jan Suszek z Rudzienia i Mikołaj Gąsiorowski z Morąga. Należy zauważyć, że wszyscy, z wyjątkiem Jana Manaja, zostali już wcześniej aresztowani, a potem zwolnieni. Tym razem powód był inny: „planujemy w/w aresztować, gdyż w toku śledztwa ustalono, iż brali udział w tajnych odprawach sług grup, gdzie m.in. dawane były nastawienia dla sług grup by Świadkowie Jehowy nie składali podpisów pod apelem sztokholmskim. Za działalność tą grozi im kara więzienia do 15 lat. W dniu 1 grudnia 1950 r. miała się odbyć rozprawa przeciw członkom Świadków Jehowy w Olsztynie, lecz termin rozprawy na wniosek naczelnika Wydziału Śledczego został odroczony do dnia 14 grudnia 1950 r. z powodu tego, iż planujemy w/w sług aresztować. Wychodzimy z założenia tego, że słudzy grup, gdy dowiedzą się o wyrokach dla czł. Świadków Jehowy, mogą pójść w podziemie. Wobec tego przed rozprawą chcemy ich aresztować”⁸². Kilka dni później, 15 grudnia 1950 r. zameldowano o aresztowaniu Kazimierza Manaja,

⁸² IPN BU, 01283/1451, s. 247, WUBP w Olsztynie do naczelnika wydziału III departamentu V MPB, 4 XII 1950.

Eugeniusza Kądzeli, Konrada Czuwary, a do listy dodano Władysława Małkińskiego z Kętrzyna⁸³.

Ostatecznie, podsumowując „Akcję J” Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie doliczył się do dnia 30 grudnia 1950 r. 113 osób aresztowanych, 89 już zwolnionych, 24 nadal pozostających do dyspozycji śledczych⁸⁴. Gdy uwzględnimy liczbę 1130 Świadków w województwie, którą na początku lipca 1950 r. podał urząd bezpieczeństwa (zob. tabela 1), represjom w postaci aresztowań (nie znamy skali przesłuchań i rewizji) poddano dziesięć procent wszystkich wiernych, zaś w przypadku uznanych za „aktywnych” (470) wzrosło on aż do 24.

Gdy dokonywano ostatnich, zamykających „Akcję J” aresztowań, zaczęły zapadać pierwsze wyroki w procesach olsztyńskich Świadków Jehowy”. 28 grudnia 1950 r. Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie skazał Feliksa Sidoryka, sługę grupy w Olsztynie, aresztowanego w nocy z 20 na 21 czerwca, oskarżonego z z art. 87 w związku z 86 § 2 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego⁸⁵ „za udział w tajnych zebraniach, szerzenie psychozy wojennej, namawianie do nie podpisywania Apelu Sztokholmskiego, nie służenia w Wojsku Polskim i wstępowania do organizacji politycznych oraz za upowszechnianie wrogich ulotek, które treścią godziły w żywotne interesy Państwa i społeczeństwa Polskiego”, na 10 lat więzienia, utratę praw publicznych na pięć lat oraz przepadek mienia na rzecz Skarbu Państwa⁸⁶.

Wobec Świadków Jehowy rozpoczął się nowy rodzaj represji, tym razem sądowych.

W grudniu 1950 r. miało miejsce jeszcze jedno kuriozalne wydarzenie. Wtedy to, Urząd do spraw Wyznań w Warszawie przesłał do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie, z dopiskiem „pilne” [!], odpis swojej decyzji z 2 lipca 1950 r. o rozwiązaniu wyznania Świadków Jehowy, z prośbą o dostarczenie jej „starszym zborowym lub jednej z tych osób, które podpisały wnioski o rejestrację zborów Świadków Jehowy w 1949 r.”, władze olsztyńskie z kolei rozesłały ją do powiatów, do rąk referentów do spraw wyznań przy prezydiach powiatowych rad narodowych. Jako pierwszy zareagował urzędnik z Nidzicy, który wręczył ją w lutym 1951 r. napotkanemu na ulicy Świadkowi. W ten sposób kwestie formalne, dotyczące rozwiązania wyznania na terenie województwa olsztyńskiego, uznano na dopełnione⁸⁷.

⁸³ IPN BU, 01283/1451, s. 248–250, Informacja szefa WUPB Szlachcica, 15 XII 1950.

⁸⁴ IPN BU, 01283/1451, s. 255, WUPB w Olsztynie do naczelnika wydziału III departamentu V MBP, 10 I 1951.

⁸⁵ Art. 87: „Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w art. 85 lub 86 podlega karze więzienia”, zaś art. 86 §2: „Kto usiłuje przemocą zmienić ustrój Państwa Polskiego, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od 5 lat albo podlega karze śmierci”.

⁸⁶ B. Łukaszewicz, *Represjonowani*, s. 422–423.

⁸⁷ IPN Bi, 066/769, k. 50, Urząd do spraw Wyznań do prezydium WRN w Olsztynie, 5 XII 1950; APO, 444/WdsW/5, k. 127, Pismo referenta wyznaniowego PPRN w Nidzicy, 10 II 1951.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN)

– Ministerstwo Ziem Odzyskanych,

– Ministerstwo Administracji Publicznej.

Archiwum Państwowe w Olsztynie (APO)

– Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie,

– Starostwa Powiatowe,

– Urząd Wojewódzki w Olsztynie.

Instytut Pamięci Narodowej, Białystok (IPN Bi)

– Powiatowe Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego w województwie olsztyńskim,

– Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie.

Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Upowszechniania w Warszawie (IPN BU)

– Świadkowie Jehowy.

Instytut Pamięci Narodowej, Olsztyn (IPN Ol)

– Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie.

Źródła drukowane

Polityka władz wobec Świadków Jehowy na Warmii i Mazurach w świetle sprawozdania wojewody olsztyńskiego do Ministerstwa Ziem Odzyskanych z 16 stycznia 1948 roku, oprac. Anna Kostrze-wa, Michał Swędrowski, „Meritum”, 2009, t. I, s. 279–288.

Prasa

„Życie Olsztyńskie”, 1950.

Literatura

Jasiński G., *Próba likwidacji wyznania Świadków Jehowy w Polsce w drugiej połowie 1950 roku. Zarys zagadnienia*, „Echa Przeszłości”, 2020, t.XXI/2, s. 311–342.

Jasiński G., *Wyznanie Świadków Jehowy na Warmii i Mazurach po drugiej wojnie światowej (do 1950 roku)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2019, nr 2, s. 243–283.

Kaszewski W., *Wierni Jehowie. Dzieje Świadków Jehowy w regionie łódzkim*, Wrocław 2011.

Michalak R., *Polityka wyznaniowa państwa polskiego wobec mniejszości religijnych w latach 1945–1989*, Zielona Góra 2014.

Łukaszewicz B., *Represjonowani na Warmii i Mazurach 1945–1956. Materiały biograficzne*, Olsztyn 2013.

Łukaszewicz B., *Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie 1946–1955. Szkice do monografii*, Olsztyn 2000.

Slupina W., *Prześladowania i represje Świadców Jehowy w Polsce w latach 1939–1945 oraz 1950–1989*, w: „*Najodważniejsi byli zawsze Świadcowie Jehowy*”. *Prześladowania i sprzeciw Świadców Jehowy w okresie reżimu hitlerowskiego*, red. Hans Hesse, Wrocław, 2010, s. 207–245.

Świadcowie Jehowy, w: *Ekumeniczny leksykon Kościołów i Wspólnot religijnych województwa warmińsko-mazurskiego*, red. Władysław Nowak, Olsztyn 1999, s. 153–162.

Attempts to disband Jehovah's Witnesses in 1950 on the example of the Olsztyn Voivodeship

Summary: This article is a continuation of the research on the Polish authorities' forceful attempts to disband Jehovah's Witnesses on the Polish territory in 1950 (Operation J). The article focuses on the events that took place in the Olsztyn Voivodeship. In June 1950, church leaders and citizens who had contacted the previously arrested representatives of the Governing Body of the Jehovah's Witnesses in Poland were detained on the orders of the Ministry of Public Security. The circle of repression widened after brutal interrogations forced several people to confess to spying for the United States of America. The Ministry of Public Security gave free rein to regional authorities, and local officers who were eager to score favor with their superiors began arresting Jehovah's Witnesses solely on the grounds of their religious affiliation. More than one hundred Jehovah's Witnesses from the Olsztyn community of approximately one thousand members were arrested in the second half of 1950. Nearly 20 Jehovah's Witnesses had to stand trial. The aftermath of Operation J, including trials, sentences, administrative decisions, attempts to recruit collaborators among the detainees, or the attempts to force them to abandon their religion, are not discussed in detail in this article due to space constraints.

Keywords: Jehovah's Witnesses, religious minorities, Poland, Olsztyn Voivodeship, Warmia and Mazury, 1950, repressions